

16/2009

Uudet Etnologiat

Virkaanastujaisesitelmä 29.4.2009

Professori Hanna Snellman

Mitä ovat uudet etnologiat?

Historiantutkimuksessa on jo pitkään puhuttu uusista historioista, jopa niin pitkään, että 1980-luvulla historian opintonsa aloittaneet ovat syystä huomauttaneet, että heille uusissa historioissa ei ole mitään ”uutta”.

Etnologiassa vastaavaa käsitettä, uudet etnologiat tai uudet kansatieteet, ei vakiintuneessa käytössä ole. Nykyajan olemassaolon mittarilla, etsimällä tietoa internetistä, saa hakusanalle ”uudet etnologiat” tai ”uudet kansatieteet” täysosumia – täyden nollan. Tulos on sama kun haun tekee ruotsiksi hakusanalla ”nya etnologier”. Sen sijaan kirjoittamalla hakukenttään englanniksi ”New ethnologies” tulos on parempi. Osumia on yhteensä 35, mutta niistäkin vain yksi liittyy etnologiaan tieteenalana.

New ethnologies sanapari esiintyy etnologioiden kansainvälisen tieteellisen seuran SIEF:n viime kesänä järjestetyn konferenssin työryhmän ”The New Ethnology / Anthropology in the New Europe” sisällönkuvauksessa. Työryhmän aiheena oli Itä-Euroopan antropologisoituvaa kansatiede. Työryhmäesittelyn mukaan Baltian maat ja Balkan ovat nopeasti muuttuva osa ”Uutta Eurooppaa”, ja osana tätä muutosta perinteisestä paikalliseen sidotusta kansatieteestä ja kansanrunoustieteestä on tullut näissä maissa uusia etnologioita. Esimerkiksi Varsovassa, Bratislavassa ja Ljubljanaassa kansatiede on saanut rinnalleen kulttuuriantropologian myös laitoksen nimessä. Tässä kontekstissa uusilla etnologioilla tarkoitetaan länsimaista ruotsalaistyyppistä kulttuurianalyttistä etnologiaa, jossa on myös kulttuuriantropologinen näkökulma. Tutkimussuunnitelmissa käsitteet ”kotiantropologia” eli oma yhteiskunta antropologisen tutkimuksen kohteena ja ”Eurooppalainen etnologia” ovat uusien etnologioiden avainsanoja.

Pohjoismaisessa kansatieteessä on tapahtunut samantapainen paradigman muutos, mutta täällä muutosprosessi alkoi jo 1960-luvun loppupuolella. Silloinkin kyse oli etnologian ketteryydestä tieteenalana: etnologit reagoivat nopeasti yhteiskunnalliseen muutokseen, rakennemuutokseen ja maahanmuuttajien tulon, siis suuressa kuvassa

globalisaatioon ja sen seurauksiin Perinteisen kansallisen paikallisuuteen sidotun kansatieteen metamorfoosissa etnologiaksi ruotsalaisilla tutkijoilla oli pioneerin rooli.

Historian valottamiseksi on tehtävä ekskursio Perämeren rannoille Pohjois-Ruotsiin Kalixin kuntaan:

Ruotsin valtion omistamassa Statens Skogsindustrier yhtiössä päätettiin vuonna 1965 lakkauttaa Kalixin kunnassa sijaitseva Båtskärsnäsin saha, joka oli aloittanut toimintansa jo vuonna 1871. Lakkauttamispäätös sai aikaan Luulajan ja Haaparannan välissä sijaitsevassa yhteisössä valtavan vastalauseiden myrskyn. Vaikka sahauskon koneellistumisen myötä työpaikkojen määrä oli jatkuvasti pienentynyt, puoleen huippuvuosista, oli yhteisö täysin riippuvainen sahan 550 työpaikasta. Yhteisön vastalauseista huolimatta saha lopetti toimintansa vuonna 1968.

Vaikka kansatieteilijöillä ei ollut erityistä traditiota tutkia yhteisöjen protesteja tai ottaa erityisesti kantaa teollisuuslaitosten sulkemisiin, Tukholman yliopiston kansatieteen jatko-opiskelija Åke Daun valitsi vuonna 1966 lisensiaatintyönsä aiheeksi sahalaisten kamppailun työpaikkansa ja yhteisönsä pelastamiseksi. Tutkimus valmistui vuonna 1969, siis vuosi sahan lakkauttamisen jälkeen, ja sai nimekseen ”Upp till kamp i Båtskärsnäs”.

Tutkimus edusti uudentyyppistä antropologisvaikutteista etnologiaa. Vaikka Daun ei suinkaan ollut ainoa tämän tutkimussuunnan edustaja, on hänen vaikutustaan pidetty niin suurena, että aikalaiset puhuivat jopa Båtskärsnäsin kuumeesta, johon pohjoismaiset etnologit joukolla sairastuivat.

Mikä sittemmin Tukholman yliopiston etnologian professorina palvelleen Daunin sahayhteisötutkimuksessa sitten oli niin erityistä? Ainahan kansatieteilijät ovat menneet ihmisten luo ja kysyneet heiltä kokemuksista.

Erityistä Åke Daunin tutkimuksessa oli se, että hän muutti asumaan kauas pohjoiseen, Suomen rajan tuntumaan, tavoitteenaan elää kuten båtskärsnäsiläiset. Tässä hän noudatteli antropologisen malinowskilaisen kenttätöiden ideaalia, jonka mukaan yhteisössä pitää asua yksi vuosi ymmärtääkseen sen kulttuuria ja pystyäkseen tutkimaan sitä. Historiallisesti suuntautuneessa kansatieteessä yhteisöihin oli kyllä menty aikaisemminkin mutta erilaisella asenteella. Aikaisemmin ei edes puhuttu kenttätöistä vaan keruusta.

Daun ei kerännyt sanan entisessä merkityksessä, vaan hän asui ja eli yhteisössä ja sen ehdoilla jopa sen jäseniä matkien. Hän tietoisesti yritti soluttautua sahayhteisön jäseneksi niin hyvin kuin tukholmalaistaustastaan huolimatta kykeni. Mitään epäeettistä tässä ei ollut, sillä yhteisön jäsenet tiesivät Daunin yliopistomieheksi, joka tutkii heidän elämänsä heidän rinnallaan. Tällaista emansipatorista asennetta ei vanhan polven kansatieteilijöillä ollut, vaikka talonpoikien asia olisikin ollut heille läheinen.

Uudentyyppiseksi Daunin tutkimuksen teki myös se, että tutkimus kohdistui nykyhetkeen eikä menneisiin tapahtumiin. Tässä uudessa näkökulmassa yhteiskunta

nousi tutkimuksen keskiöön. Kansatieteen perinteiden mukaisesti yhteiskuntaa kuitenkin tarkasteltiin paikallisyhteisön silmin.

Tämäntyyppisessä tutkimuksessa mitä erilaisimmista yhteisöistä, tehtaista, sairaaloista, omakotitaloalueista, lähiöistä ja päiväkodeista, tuli etnologisen tutkimuksen kohteita. Ruotsissa julkaistiin samoihin aikoihin useita muitakin klassikon aseman sittemmin saavuttaneita paikallisyhteisötutkimuksia: Uumajan yliopiston etnologian professori Billy Ehnin väitöskirjatutkimuksessa ”Sötebrödet” vuodelta 1975 analysoitiin entisestä Jugoslaviasta tulleita siirtolaisia ruotsalaisessa paperitehdasyhteisössä. Myös Ehn teki kenttätöitä antropologian siivittämänä seuraten hyvin läheltä paperitehtaalaisten elämää eläen heidän rinnallaan. Hän hakeutui tutkimuksessaan myös entisen Jugoslavian alueelle, sinne, josta paperitehtaalaiset olivat alun perin lähteneet. Ehnin väitöskirjatutkimuksesta alkoi yksi merkittävä etnologian tutkimussuunta, maahanmuuttajatutkimus. Kenttä on valtavan laaja: miten maahanmuuttajat käsittelevät arkisen elämänpiirinsä muuttumisesta eri etnisten ryhmien kohtaamisiin.

Merkittävä ero muihin tieteenaloihin löytyy tarkastelutavassa. Kun varhaiset maahanmuuttajatutkimukset olivat yleensä ongelmakeskeisiä – niitä onkin nimitetty myös kurjuustutkimuksiksi – ruotsalaiset etnologit näkivät ilmiön jo varhain myös mahdollisuutena. Etnologit etsivät vastausta kysymyksiin siitä, kuinka monikulttuurisuus toteutuu arkipäivän tilanteissa, kuinka etniset identiteetit rakentuvat ja säilyvät, mutta myös, miten ne suhteutuvat muihin identiteetteihin. Etnologille etnisyys on sitä, mitä ihminen tekee, ei jotakin myötäsyttyistä, joka hänellä on syntyessään. Thomas Hylland Eriksenä mukaillen, kala huomaa olevansa kala vasta sitten kun se nostetaan vedestä.

Pohjoismainen etnologinen yhteistyö on aina ollut erittäin vilkasta. Vaikutteet ovat liikkuneet nopeasti, mutta maiden etnologioilla on myös omat erityispiirteensä yhteiskunnallisten tilanteiden erilaisuudesta johtuen.

Suomessa kansatieteen synty on totuttu selittämään osana kansallista projektia. Ruotsissa puolestaan tieteenalan isänä ei pidetä romantiikkaa ja äitinä kansallisvaltiota vaan koko ilmiön taustaksi selitetään 1870-luvulla kiihtynyt teollistuminen ja siitä seurannut elämäntavan muuttuminen. Alkuaikoina etnologien yksinomaisena tehtävänä oli pelastaa se tieto, mitä oli saatavissa talonpoikaisesta elämäntavasta. Tieteenalaan vahvasti liittyvä historiallinen näkökulma iskostui etnologiaan siksi, että tietoa talonpoikien — lähinnä esineellisestä — ympäristöstä haluttiin niin kauas menneisyyteen kuin vain mahdollista.

Suomen tilanne on hieman erilainen Ruotsiin verrattuna siksi, että Suomessa niin sanottuihin sukukansoihin liittyvä tutkimus oli merkittävä osa varhaista kansatieteellistä tutkimusta. Itsenäistymisen jälkeen Suomessakin motivaatio kansatieteelliseen tutkimukseen kuitenkin löytyi teollistumisen ja kaupungistumisen vastareaktiosta, mikä johti talonpoikaisuuden korostumiseen tutkimuksessa. Kuten hyvin tiedetään, niin paradoksaalista kuin se onkin, työväestö itse asiassa hyväksyttiin kansatieteen tutkimuskohteeksi, kansaksi, vasta 1960-luvulla. Ruotsissa sama paradigman muutos oli tapahtunut jo paria vuosikymmentä aikaisemmin kansankodin rakennustalkoissa.

Suomessa oltiin hyvin varhain tietoisia etnologian uusista tuulista Ruotsissa. Myös täällä intouduttiin 1970-luvulla pohjoismaisten kollegojen lailla norjalaisen sosiaaliantropologi Fredrik Barthin teorioista ja myös täällä yhteisöistä ja nykyajasta tuli kansatieteilijöiden tutkimuskohteita.

Båtskärsnäsinkuume näkyi suomalaisessa kansatieteellisessä tutkimuksessa useimmiten kuitenkin vain tavassa tehdä kenttätöitä ja kerätä tietoja subjektiivisista kokemuksista haastatteluilla mutta ei itse kysymyksenasettelussa. Vasta refleksiivisen etnografian ja kulttuurianalyysin vaikutus suomalaisessa kansatieteessä merkitsi todellista paradigman muutosta.

Uutta näkökulmaa voi kuvailla kolmella koolla: Tieteenalaa leimaavat kenttätyö menetelmänä, kulttuuri – tai monikossa kulttuurit tutkimuskohteena sekä kasvot, kasvot siksi, että etnologinen tarkastelu lähtee lähes aina ihmisestä, jopa yksittäisestä ihmisestä, jolla on kasvot.

1960–90-luvuilla suomalaiset kansatieteilijät tutkivat ahkerasti työväestöä ja usein tutkimuskohteeksi valittiin tehtaita tai aloja, jossa työt olivat pian loppumassa tai ala oli voimakkaasti muuttumassa käsityövaltaisesta koneelliseksi. Hankkeet olivat usein pelastuskaivausten luonteisia. Aivan kuten aikaisemmat tutkijasukupolvet olivat dokumentoineet talonpoikaista käntten työtä, nyt dokumentoitiin häviävää työläisten käntten työtä. Daunin lisensiaatintyön näkökulma, jossa tarkasteltiin globalisaation vaikutuksia yhteisöön – vaikka käsitettä globalisaatio ei käytettykään – ei saanut Suomessa seuraajia vuosikymmeniin.

Myöskään Ehnin viitoittama etnologinen maahanmuuttajatutkimus ei 1970-luvulla saanut Suomessa ymmärrettävistä syistä seuraajia, jollei siirtokarjalaisiin liittyvää tutkimusta ymmärretä suomalaiseksi sovellukseksi. 1970- ja 1980-luvuilla Suomi oli vielä maahanmuuttajia lähettävä maa, ei maahanmuuttajia vastaanottava maa kuten Ruotsi. Suomalaiset etnologiset tutkimukset ovat toistaiseksi käsitelleetkin useammin suomalaisia maahanmuuttajina kuin maahanmuuttajia Suomessa. Mutta vain toistaiseksi.

2000-luvun tutkimukselliset haasteet ovat Suomessa aivan toisenlaiset. Kansallinen projekti on ohi ja globalisaatiosta on tullut uusi tutkimuksellinen haaste. On tieteenalamme onni, että meillä on Ruotsista vahva, 1970-luvulta saakka jatkunut katkeamaton etnologinen tutkimustraditio maahanmuuttajien ja monikulttuurisuuden tutkimuksessa.

Samoin globalisaation yksi puoli, tuotannon siirtyminen pois Suomesta, melkein pä huutaa etnologista tutkimusta puoleensa Båtskärsnäsinkin hengessä. Tutkimuksen tekeminen on kuitenkin muuttunut niin, että tutkimuksen kivijalkana ei enää ole asua yhteisössä sen arjen jakaen. Kentän käsite on monimutkaistunut ja termi kenttätyö alkaa sekin olla aikansa elänyt.

Tämän päivän tutkimushankkeissa voidaan yhtä aikaa tarkastella jonkin teollisuudenalan – vaikkapa metsäteollisuuden – alasajoa Suomessa ja saman alan alkusoittoa jossakin aivan toisella puolella maailmaa. Mutta ei ainoastaan alan loppua ja alkua vaan pikemminkin ihmistä siinä prosessissa.

Edellä olen puhunut etnologiasta, kansatieteestä ja kansanelämäntutkimuksesta.

Ruotsissa yksi selvä merkki paradigman muutoksesta oli tieteenalan nimen muuttaminen kansanelämäntutkimuksesta etnologiaksi. Vuoteen 1972 saakka tieteenalan nimenä oli folklivsforskning – siis kansanelämäntutkimus – ja vuodesta 1972 lähtien etnologi. Suomessa vastaava nimenmuutos kansatieteessä tapahtui ainoastaan Jyväskylän yliopistossa, siinä oppituolissa, johon olen tänään astumassa: ”45 vuotta sitten, toukokuussa 1964 Jyväskylän yliopistoon perustettiin asetuksella suomalaisen ja vertailevan kansanelämän tutkimuksen professorin virka. Vuonna 1973 virka muutettiin etnologian professorin viraksi.”

Jyväskylässä siis ensimmäisenä Suomen yliopistoista suomenkieliselle oppituolille annettiin nimi ”etnologia” ja etnologia ymmärrettiin siinä prosessissa ensisijaisesti ”uudeksi kansatieteeksi” historian tutkimuksen uusien historioiden lailla. Tämä uusi kansatiede pyrkii aktiiviseen vuorovaikutukseen useiden lähitieteiden kanssa. Tälle näkökulmalle voi antaa nimen uudet etnologiat.